

mår Kartzow på en ny måde at indsætte pastoralbrevene i datidens litterære og semantiske sammenhæng.

Benedicte Hammer Præstholm

Spinoza

Teologisk-politisk afhandling. Oversættelse og indledning v. Niels Henningsen. København: Forlaget Anis 2009. 296 s. Kr. 349.

Baruch d'Espinosa, latiniseret Benedictus de Spinoza, er en af de store skikkelser i den vesterlandske filosofi- og idéhistorie. Født i Amsterdam i 1632 i en sefardisk (portugisisk) jødisk familie blev han i 1657 udstødt af synagogen – ifølge den nyeste forskning (Steven Nadler) pga. sin fornægtelse af sjælens udødelighed – og resten af sit liv ernærede han sig som linsesliber, mens han samtidig påbegyndte sit forfatterskab og skrev adskillige afhandlinger og bøger, hvoriblandt den store *Ethica ordine geometrico demonstrata* nok er den mest kendte, oversat til mange sprog og også til dansk og til dato citeret og diskuteret verden over, herunder også i DTT's spalter. I 1670 udgav Spinoza sin *Tractatus theologico-politicus* (TTP) – anonymt og med fingeret udgivelsessted og bogtrykkernavn. 4 år senere blev den forbudt af kirkerådet i Leiden, men cirkulerede i datidens Europa i mange udgaver og også oversættelser. Niels Henningsen, kendt som oversætter og udgiver af filosofiske tekster fra oldtiden til moderne tid, har nu for første gang besørget en dansk oversættelse af denne klassiker, og forsynet den med en indledning, udvalgt bibliografi og instruktive og relevante noter til de enkelte kapitler. Jeg savner blot en note til s. 249 nederst, hvor Spinoza priser religionsfriheden i Amsterdam, hvor alle sekter er tilladt, ”hvis blot de (deres medlemmer) ikke skader nogen, giver enhver sit og fører et retskaffent liv”. Dermed gengiver han nemlig en også i samtiden kendt og benyttet formel fra Romerretten: *neminem lædant et suum cuique tribuant honesteque vivant*. – Spinoza, som også skrev en posthumt udgivet hebraisk grammatik, anlagde i TTP et meget kritisk syn på den hidtidige jødisk-kristne bibelfortolkning: Moses kunne fx ikke være forfatter af de 5 Mosebøger, da de også beretter om begivenheder efter Moses' død, profetierne i GT er produkter af profeternes forestillingsevne og fantasi, miraklerne kan hverken bevises eller det modsatte, jøderne er ikke Guds udvalgte folk osv., osv. Men TTP er samtidig eller måske først og fremmest en politisk traktat, som det jo også fremgår af titlen, der plæderer for, at – som det hedder allerede på titelbladet – ”friheden til at filosofere ikke blot kan tillades uden at antaste fromheden og statens stabilitet, men (...) kun kan afskaffes sammen med statens stabilitet og fromheden selv”. Denne frihed til at filosofere trives bedst i et demokrati, for – som Spinoza skriver i kap. 16: ”I et demokrati er der nemlig ingen, der overdrager sin naturlige ret til en anden således, at han ikke efterfølgende bliver taget med på råd ... det er endvidere det eneste styre, jeg eksplicit har villet behandle, fordi det er det, der bedst passer til mit sigte, nu jeg

har sat mig for at behandle den fordel, der er ved friheden i en stat". Og i det berømte kapitel 20 genoptager Spinoza så tråden fra titelbladet nu med overskriften: "Hvor det vises, at i en fri stat er det tilladt for enhver både at mene, hvad han vil, og at sige, hvad han mener" – hvad der for Spinoza selv og for hans efterfølgere og disciple overalt i Europa blev forstået som retten til at kritisere religionen. En udløber af denne religionskritik var – som det også nævnes i indledningen – "Traktaten om de tre bedragerere" (*Traité des trois imposteurs*): Moses, Jesus og Muhammed, som i sin første trykte udgave i 1700-tallet blev tillagt Spinoza og i afskrifter spredt over hele Europa.

I slutningen af sin, efter min mening lovligt aktualiserende, indledning beklager oversætteren sig over, at der i de sidste 40 år har været "urimeligt stille" om Spinoza i Danmark og nævner, at i Gads (det skal vist være Nyt Nordisk Forlags!) europæiske filosofihistorie optager TTP kun 1/10 af siderne om Spinoza. Det kan være rigtigt nok, men det er vel rimeligt, at det er hans filosofiske hovedværk *Ethica*, der her som i *Tankens Magt* fra 2007 fortrinsvis drøftes. Og at TTP ingenlunde er glemt i Danmark ville oversætteren have kunnet se i undertegnede *Vi fornægter Gud og foragter øvrigheden* også fra 2004. Men nu er hele værket altså omsider tilgængeligt på smukt dansk, og det fortjener oversætter, forlag og Statens Kunstråd (som har støttet udgivelsen økonomisk) en stor tak for!

Jens Glebe-Møller

Thomas Lyngby, Søren Mentz og Sebastian Olden-Jørgensen

Magt og pragt. Enevælde 1660-1848, København: Gads Forlag 2010. 330 s. Indb. Ill. Kr. 299.

Denne bog er at opfatte som en slags intro for den, der ikke ved noget om enevælde som styreform. Forfatterne er tre yngre historikere, af hvilke Sebastian Olden-Jørgensen er den, der har det bedste greb om stoffet og fremstillingsformen. Olden-Jørgensen beskriver, hvorledes den danske enevælde kom til verden som et svar på de militære tab i 1650'ernes krige. Afbalanceret beskrives det gamle styres styrke, prisbillighed og effektivitet frem tid det punkt, da landet fik brug for en ny organisering. Logikken i udviklingen er klar, skønt man forstår, at der var tale om en revolution med ofre. Staten tog det hele og efterlod kun lidt til det civile samfund. Frederik III gik tyrannisk frem – og først efterhånden genoprettedes en betryggende retsorden i landet, der havde været på nippet til at udarte til et tyranni. I denne del af fremstillingen kunne man have tænkt det schweiziske Edsforbund, England, den radikale calvinisme, de franske parlamenter med. De kommer først senere i bogen.

Hos Olden-Jørgensen savner man en fornemmelse for kirkens rolle. Hans Svane spillede en afgørende rolle i "gejstlighedens underkastelse", men nok så væsentligt var det store lovkompleks i 1680'erne, der skabte uniformitet og kontrol – som jordmatriklen gjorde det på skatteområdet. Den frie kirke